

UNA LECTURA REPUBLICANA I FEDERAL DE L'AUTODETERMINACIÓ

Miquel Caminal Badia

Catedràtic de Ciència Política
Universitat de Barcelona

SUMARI: 1. Introducció. – 2. Republicanisme i autodeterminació. 2.1. La comunitat ètica. 2.2. Pluralisme i diversitat. 2.3. L'autogovern. 2.4. El principi federal. – 3. Nacionalisme liberaldemocràtic i autodeterminació. – 4. El federalisme com a pont entre el nacionalisme liberaldemocràtic i el patriotisme republicà en el reconeixement i la regulació del dret d'autodeterminació. – *Resumen-Abstract.*

---

1. Introducció

L'autodeterminació és un concepte profundament democràtic i republicà, que fa imprescindible identificar el subjecte *poble* que té el dret a decidir en llibertat. Sempre que una societat, ciutat o estat, s'ha organitzat democràticament ha fet valer la seva *autodeterminació*, és a dir, la seva independència per decidir sobre els seus assumptes públics de govern.

En realitat l'origen de l'autodeterminació moderna es descobreix en el mateix moment en què s'afirma que tots els homes neixen lliures i iguals. No hi ha poble lliure si no ho són els seus membres entre ells, sense dominació dels uns sobre els altres. Quan Kant va definir la Il·lustració com l'abandó de la minoria d'edat per part de l'home, estava indicant un camí d'alliberament de les persones, de servir-se per si mateixes per conèixer, decidir i actuar, sense que ningú pogués imposar la veritat contra llur voluntat.¹ Aquest principi també és aplica-

---

1. Aquesta és la definició de Kant: "*Ilustración significa el abandono por parte del hombre de una minoría de edad cuyo responsable es él mismo.* Esta minoría de edad significa la incapacidad para servirse de su entendimiento sin verse guiado por algún otro. *Uno mismo*

ble als pobles, a tots els pobles i nacions. Tanmateix, és cert que tan evident i immediat és identificar el subjecte persona com difícil i complex identificar i definir el subjecte poble o nació.

El procés històric que ha conduït a l'actual sistema d'estats nacionals és fruit de múltiples variables i circumstàncies resoltes mitjançant la força relativa entre els contendents. La combinació entre l'expansió del capital i la generació i defensa d'estructures polítiques adequades a l'ordre econòmic capitalista és en la base del model d'estat nacional vigent, dels seus orígens, evolució i expansió.² No es tracta aquí d'entretenir-se en aquesta anàlisi sinó de subratllar que l'origen de l'estat nacional és *no democràtic*. Les fronteres no s'han votat, més aviat s'han imposat. Al llarg de dos segles, des de les revolucions liberals, s'ha seguit un procés de democratització dels estats nacionals en successives fases (amb velocitats diferents i amb regressions autoritàries), que ha comportat la legitimació dels poders públics. Ha estat un procés lent i accidentat. Tal com ha escrit Robert Dahl,³ eren poquíssimes les democràcies l'any 1900. Cent anys després s'acosten al centenar els sistemes polítics que s'autonomenen democràtics, amb eleccions periòdiques i competitives. És clar que aquesta extensió de la democràcia obliga a preguntar-se quin és el grau d'intensitat i de qualitat en cada cas. I deixa obsoleta la famosa sentència de Winston Churchill, perquè en el segle XXI les democràcies ja no es comparen amb altres sistemes sinó entre elles. I això obre tot un món nou, o ens retorna al debat sobre la raó i sentit de la democràcia.

Quan tot pot tornar-se a discutir, encara que sigui més en la teoria que en la pràctica política, és natural que tornem a preguntar-nos qui és *poble*. És la primera pregunta entre les primeres, la més necessària perquè a partir d'ella i de la resposta que es doni tot el que segueix pot ser un error. L'axioma de partida, en aquest cas el subjecte poble, determina tota la lògica posterior, i totes les preguntes

---

es el culpable de dicha minoría de edad cuando su causa no reside en la falta de entendimiento, sino en la falta de resolución y valor para servirse del suyo propio sin la guía del de algún otro. *Sapere aude!* ¡Ten valor para servirte de tu entendimiento! Tal es el lema de la Ilustración" (Kant, I. *¿Qué es la Ilustración?*, Alianza Editorial, Madrid, 2004, p. 83).

2. Per a l'anàlisi de la formació de l'estat modern i la seva evolució, vegeu Perry Anderson, *El estado absolutista*; Charles Tilly, *Coerción, capital y los Estados europeos, 990-1990*, i, del mateix autor, *Las revoluciones europeas, 1492-1992*.

3. Dahl, A. R. *On Political Equality*. Yale University Press, New Haven, 2006.

que segueixen seran transcendents, però en comparació amb la primera no deixen de ser secundàries i dependents. Ja ho va escriure Ivor Jennings fa cinquanta anys: "The people cannot decide until somebody decides who are the people".⁴ Tanmateix, es pot contestar aquesta sentència amb una pregunta: Hi ha inconvenient que un grup humà pugui decidir democràticament que constitueix un poble sobre un territori determinat? Quins problemes planteja? Quines condicions se li poden demanar en el marc de la democràcia pluralista?

2. Republicanisme i autodeterminació

Un poble sobirà és aquell que no necessita remetre's a cap llei preexistent per actuar com a tal, sinó que es veu en si mateix com la font de la llei.⁵ És clar que un poble es vincula i obeeix les lleis, que emanen de la voluntat dels seus ciutadans o representants, ja que "per república s'entén la comunitat política de ciutadans sobirans fonamentada en el dret i en el bé comú".⁶ La vinculació i obediència al dret no ha de fer oblidar que en l'origen el poble és plenament sobirà i independent, i no constituït per decisió d'una altra sobirania mitjançant imposició legal o conquesta. Un poble dominat en l'origen de la seva existència roman igual, mentre no afirma la seva independència enfront de tota llei o poder preexistent dels quals era dependent. El republicanisme neix de la llibertat i no hi ha ciutadans lliures si el poble que conformen no ho és.

Tal com diu Maurizio Viroli, la llibertat vertadera consisteix a no dependre de la voluntat arbitrària i exigeix el respecte rigorós del govern de la llei, la igualtat dels drets civils i polítics. El mateix Viroli esmenta Rousseau per recordar que "un poble lliure obeeix però no serveix; té caps, però no amos; obeeix les lleis, però tan sols les lleis, i és gràcies a les lleis que no esdevé servidor dels homes".⁷ La llibertat dels ciutadans implica l'autodeterminació dels pobles dels quals for-

---

4. Jennings, Ivor. *The Approach to Self-Government*. Cambridge University Press, Cambridge, 1956, p. 56.

5. Taylor, Charles. *Imaginarios sociales modernos*. Paidós, Barcelona, 2006. Cap. 8: "El poble soberano", p. 136.

6. Viroli, Maurizio. *Republicanisme*. Centre d'Estudis de Temes Contemporanis / Angle editorial, Barcelona, 2006.

7. Rousseau. "Contrat social". A: *Oeuvres complètes*, a cura de B. Gagnebin i M. Raymond. Gallimard, París, 1964, vol. III, p. 379-380.

men part. No hi ha llibertat sense autodeterminació, i no s'exerceix l'autodeterminació si no és en llibertat.

Aquest és un punt neuràlgic que el republicanisme ha desenvolupat poc, gairebé gens. Sorprèn, en part, la paradoxa per la qual el republicanisme hagi arribat lluny en la relació entre ciutadania i democràcia i, en canvi, pràcticament no s'hagi estrenat en el desenvolupament d'una concepció republicana de l'autodeterminació dels pobles. Sobta encara més que el federalisme no estigui molt més present entre els teòrics del republicanisme. Dos clàssics del federalisme del XIX, com Carlo Cattaneo i Pi i Margall no ho entendrien ni ho compartrien. Per a Cattaneo el federalisme representa el sistema institucional necessari perquè la llibertat es conservi enfront de la unitat indiferenciada i de la tirania. Era crític amb l'Estat sorgit de la Revolució Francesa, que qualificava d'il·liberal per causa de la seva estructura rígida unitària i fortament centralitzada. La llibertat neix de la diferència i del contrast d'idees, no hi ha llibertat en la uniformitat. El pluralisme és la mesura de la llibertat. L'autonomia local, la relació federal, la complementarietat entre democràcia representativa i democràcia directa, la multiplicitat d'instàncies de participació en la vida política constitueixen els pilars del govern democràtic i republicà. Igualment, el federalisme és l'instrument polític i institucional que permet la convivència humana més complexa, en la mesura que articula la diversitat d'energies socials i individuals.⁸ Alhora, per a Pi i Margall la república era federal o no era. L'adjectiu *federal* no és un complement secundari del substantiu *república*, sinó que forma part essencial d'un sistema democràtic, basat en la divisió central i territorial del poder, perquè la llibertat sigui possible i efectiva. Una república federal és, ha de ser molt diferent d'una república unitària, perquè "el federalisme té la virtut de preservar la llibertat i la personalitat de les regions o estats que es federen, i que sota un règim centralista decauen per a fer prosperar el centre".⁹

Tant l'autodeterminació com la unió federal formen part indispensable del republicanisme perquè els pobles (com els ciutadans)

8. Cattaneo, Carlo. *Antologia degli scritti politici a cura di Giuseppe Galasso*. Il Mulino, Bologna, 1978; Levi, Lucio. "Problematicità del significato del Federalismo". A: *Il Pensiero Politico Contemporaneo*, G. M. Bravo i S. Rota Guibaudi (comps.), Franco Angeli, Milà, vol. 3.

9. Discurs de Pi i Margall a l'Assemblea dels federalistes catalans, 6 de maig de 1901. Pi i Margall, F. *La Qüestió de Catalunya*. Alta Fulla, Barcelona, p. 128; Caminal, Miquel. *El federalismo pluralista*. Paidós, Barcelona, 2002, p. 65-74.

viuen inevitablement junts en la diferència. Mentre s'ha entès la comunitat política com un espai polític *interior*, sense ingerències externes i en el respecte de la sobirania de cada estat nacional, no hi ha hagut "necessitat" de plantejar el *fonament democràtic* de les fronteres estatals, dels límits territorials de la sobirania estatal. Però els processos d'unió econòmica i política supraestatal estan fent obsoleta la distinció política entre espai interior i exterior, estan exigint l'establiment de valors comuns, de normes compartides i vinculants en àmbits supraestatals. Les fronteres s'estoven i els pobles busquen altres fonaments de llur identitat, i, alhora, estableixen lligams estables que construiran identitats compartides.

Al mateix temps, aquest procés cap enfora, d'eixamplament de l'espai polític ha activat també el món local i regional, ha empès les distintes comunitats polítiques existents dins dels estats nacionals a tenir vida pròpia, i no dictada des de fora, des d'un ens superior i indiscutit. Una autonomia o autogovern dels seus assumptes propis. El centralisme estatalista s'està fent vell i antiquat davant d'un policentrisme interior i exterior, que afecta les vides quotidianes dels ciutadans, cada cop més necessitats de viure i sobreviure sobre unes bases noves més obertes i multiculturals. Els estats nacionals s'han format i consolidat imposant i exaltant una llengua, una cultura i una bandera. Paradoxalment, el futur democràtic exigeix el domini de més llengües, l'obertura a d'altres cultures, la creació de símbols compartits entre diferents. D'alguna manera el republicanisme ens impulsa cap als governs supraestatal i mundial i, alhora, ens retorna cap a la ciutat-estat, cap a la nació-estat.

Una construcció normativa en sentit republicà i federal de l'autodeterminació parteix de dues premisses i es concreta en quatre elements constitutius. La primera premissa és que no hi ha un concepte de poble o comunitat política al marge de la història, sinó que el mateix procés històric l'ha anat canviant, fruit de les circumstàncies històriques materials i culturals. Així, Gellner parla de la *necessitat* conceptual de l'estat modern en la civilització industrial, en comparació amb l'era agrària en la qual l'existència de l'Estat era una *opció*. En l'època moderna la *presència* de l'Estat és ineludible, la qual cosa es concreta en l'existència històricament contingent d'uns estats i no d'uns altres.¹⁰

---

10. Gellner, Ernest. *Naciones y nacionalismo*. Alianza Universidad, Madrid, 1988.

Mentre visquem en aquesta època històrica que definim com a *modernitat*, la necessitat conceptual i, alhora, l'existència contingent d'un estat o l'altre posa en permanent debat el perquè d'uns límits territorials estatals i no uns altres, o l'oportunitat de flexibilitzar aquests límits territorials mitjançant unions federals supraestatals, o també per mitjà de descentralitzacions federals. En qualsevol cas, un poble no és etern i la història ja s'encarrega de demostrar-ho. Per això, Norman, Máiz i altres autors l'encerten plenament, al meu parer, quan assenyalen l'assumpció axiomàtica de l'equivalència estat-poble i els silencis a l'entorn del principi federal per part de Rawls, Dworkin i altres filòsofs de la teoria de la justícia, tant en la tradició liberal com en la republicana.¹¹ Tal com diu Ramón Máiz, es cau en la *fal·làcia naturalista* quan es parteix de l'estat nacional com a premissa autoevident i indiscutida per a establir l'equació estat igual a nació o poble.¹² I hi insisteix: "No puede haber democracia sin acuerdo previo sobre el espacio de vigencia territorial del poder político".¹³ Aquesta encertada crítica cal estendre-la als autors que han enriquit la teoria política des del republicanisme. Així, de la mateixa manera que s'ha distingit en el debat liberaldemocràtic entre *liberalisme 1* i *liberalisme 2*, també es podria fer la mateixa distinció, en paral·lel, en el debat republicà.

La segona premissa sorgeix de la concepció de la llibertat republicana que és interdependent amb l'autogovern. No hi ha llibertat sense llei i no hi ha lleis legítimes sense autogovern. Des de Hobbes fins a Hayek, el liberalisme conservador ha entès la llibertat com l'absència d'oposició o impediment extern al pensament i l'acció individual, una idea de la llibertat que també ha recollit la tradició liberaldemocràtica de Constant a Berlin en distingir la llibertat dels moderns de la llibertat dels antics i en fer prevalent la llibertat negativa sobre la llibertat positiva. El pensament liberal en la seva pluralitat interna no deixa de concebre la societat com la reunió d'individus lliures en-

11. Máiz, Ramón. "Federalismo plurinacional: una teoría política normativa". *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, núm. 3 (2006). Institut d'Estudis Autònoms. Generalitat de Catalunya; Norman, Wayne. *Negotiating Nationalism*. Oxford University Press, Oxford, 2006.

12. *Ibidem*.

13. Máiz, Ramón. "Nacionalismo, federalismo y acomodación en estados multinacionales". A: Safran, W. i Máiz, R. (eds.). *Identidad y autogobierno en sociedades multiculturales*. Ariel Ciencia Política, Barcelona, 2002, p. 76.

front del poder, un individualisme que promou com a valors superiors de la comunitat política la seguretat, la llibertat i la propietat. Tal com assenyala Andrés de Francisco, per a Berlín no hi ha una relació necessària entre llibertat i autogovern democràtic.¹⁴ Mentre l'esfera privada sigui respectada i els drets individuals garantits, és a dir, mentre el governant faci lleis que respectin i emparin els valors individuals abans esmentats o *no interfereixi* en el domini privat, importa menys qui governa i com ha accedit i es manté en el govern.

Per al republicanisme no hi ha divisió o prevalència entre llibertat individual i autogovern, sinó interdependència. La llei com a expressió de l'*interès* general ens fa lliures. Però aquesta llei no pot sorgir més que de la *voluntat* general, bé mitjançant la participació i decisió directa dels ciutadans, bé mitjançant representants. Per tant, no s'està parlant de qualsevol llei, sinó d'aquelles que s'infereixen d'una societat basada en la llibertat sense dominació, aquelles que són resultat no d'interessos particulars imposats (legalment) com a generals, sinó de la suma o fusió d'interessos particulars en l'interès general. No hi ha llei on hi ha arbitrarietat, no hi ha llibertat on hi ha dependència. La república neix i existeix allà on *ciudadà* i *demos* són conceptes igualment necessaris i interdependents. La democràcia republicana és el vincle que ho fa possible.

Des de la democràcia republicana tot ha de poder ser plantejable i, especialment, ha de poder ser impugnable allò que vulnera la llibertat i la igualtat entre les persones, la imposició, dominació o arbitrarietat en les relacions socials. En la concepció republicana només cal que caigui l'arbitrarietat o la dominació sobre un perquè la llibertat de tots en quedi afectada. De la mateixa manera que es diu fundacionalment que no hi ha contracte legítim d'estat allà on tots i cada un dels individus no han cedit a un tercer el poder de manar-los i de fer-se obeir, amb més raó diem que no hi ha república allà on tots i cadascun dels ciutadans no esperen rebre el mateix tracte de les institucions i de les lleis. Aquest és un punt essencial, en primer lloc, per legitimar tota comunitat política que es defineix com a nació. Només cal que una part dels ciutadans se sentin nacionalment discriminats dins d'un estat plurinacional com per tenir motiu per preguntar-se:

---

14. Andrés de Francisco. *Ciudadanía y democracia. Un enfoque republicano*. Catarata, Madrid, 2007, p. 182.

¿quina és la legitimació nacional d'aquest estat? La democràcia republicana comença en la identificació del subjecte poble. Els elements que ens poden ajudar a delimitar i explicar aquest subjecte són: 1) la comunitat ètica; 2) el pluralisme i la diversitat; 3) l'autogovern; 4) el principi federal.

2.1. La comunitat ètica

Quan Benedict Anderson defineix la nació com a *comunitat política imaginada, inherentment limitada i sobirana*,¹⁵ introdueix tres elements necessaris per a constituir una comunitat ètica. En primer lloc, un imaginari col·lectiu en el qual tots i cadascun dels membres de la nació se'n senten membres, amb independència que puguin establir o no una relació directa entre ells algun cop en les seves vides. En segon lloc, una comunitat limitada i, per tant, definida en un no-saltres en comparació amb uns altres, una nació que sigui petita o gran, té el perfil comunitari que la distingeix d'altres nacions. En tercer lloc, és una comunitat sobirana que té la voluntat de decidir amb independència i llibertat els seus assumptes col·lectius i públics. Una via paral·lela i complementària a aquesta definició de nació l'estableix David Miller¹⁶ amb els cinc elements interdependents que conformen la nacionalitat: a) una creença compartida i un compromís recíproc, b) que s'estèn en la història, c) actiu en caràcter, d) vinculat a un territori particular, e) distingible d'altres comunitats per una cultura pública comú amb perfil propi i distintiu.

Els tres elements (o cinc elements) conformen una *comunitat ètica* que es realitza mitjançant uns valors i unes institucions compartides. Una nació, concebuda com a comunitat ètica, és principalment un consentiment de vida en comú d'homes i dones lliures i iguals, un compromís de solidaritat, una complicitat, simpatia i corresponsabilitat en uns valors compartits, una acció col·lectiva i de participació en les institucions, una voluntat d'autogovern, una lleialtat amb la comunitat i les institucions que la representen. És especialment rellevant la vinculació entre la llibertat dels ciutadans i els dos fac-

---

15. Anderson, Benedict. *Comunitats imaginades*. Universitat de València / Editorial Afers, València, 2005, p. 24.

16. Miller, David. *Sobre la nacionalidad*. Paidós, Barcelona, 1997, p. 45.

tors clau que Rawls estableix en la constitució d'una societat justa: 1) que cadascú accepti i sàpiga que els altres accepten els mateixos principis de justícia; 2) les institucions socials bàsiques satisfan generalment aquests principis i se sap que ho fan.¹⁷ Una comunitat ètica implica necessàriament *valors i institucions* compartides. Sense els uns o els altres no és tal comunitat en sentit republicà, ni es realitza com a comunitat nacional. Per això crec equivocada la tesi defensada per John Gray a *Two faces of Liberalism*. Comparteix la diagnosi de Gray quan afirma que la modernitat no comença amb el reconeixement de la diferència sinó amb una demanda d'uniformitat, però discrepo profundament de l'exaltació que fa del *modus vivendi* com a alternativa i via de conciliació de la vida en comú entre individus. Gray considera necessària l'existència d'institucions comunes, però prescindeix de la necessitat de valors comuns: "No necessitem valors comuns per a viure junts en pau".¹⁸ És possible, però a canvi de la segregació, o bé de la confusió entre convivència i cohabitació en el que s'entén com a vida en comú. Una societat sense valors comuns no forma una comunitat ètica, i serà difícil (per no dir impossible) que tothom sigui igualment tractat sense discriminació a i per les institucions comunes allà on no hi ha necessitat de valors comuns. L'opció de Gray pot ser una sortida útil, però no justa en societats multiculturals i plurinacionals socialment dividides i objecte de discriminació. Podrà ser una bona mesura contra el dictat totalitari o les imposicions d'uniformitat, però es paga un preu mitjançant la desigualtat i la segregació.

La comunitat ètica no implica uniformitat, però sí l'assumpció d'uns valors comuns amb drets i deures que vinculen tots i cadascun dels ciutadans amb les institucions bàsiques de la comunitat nacional. La comunitat ètica es concreta en la declaració de drets i deures del ciutadà i en l'ordenament constitucional, basat en els valors generals de la llibertat, la igualtat, la justícia, el pluralisme i la fraternitat entre les persones, entre els pobles. La comunitat nacional no és solament la suma dels ciutadans, és també un subjecte ètic, una veu col·lectiva que es legitima mitjançant la democràcia i la participació ciutadana en els afers públics. Una comunitat política no és sense ins-

17. Rawls, John. *Teoría de la justicia*. Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1978, p. 21.

18. Gray, John. *Las dos caras del liberalismo. Una nueva interpretación de la tolerancia liberal*. Paidós, Barcelona, 2001, p. 15.

titucions pròpies i no funciona com a tal sense valors comuns. Són parts indispensables, les veritables dues cares d'una comunitat nacional amb voluntat de seguir essent en el futur.

2.2. Pluralisme i diversitat

La comunitat ètica entesa com la unió a l'entorn d'uns valors i d'unes institucions compartides no equival a construir uniformitats o a imposar identitats. No s'està constituint una comunitat ètica en sentit republicà allà on no es respecta la diversitat inherent a tota societat, o no es parteix i s'empara el pluralisme com a fonament de la comunitat política. La política republicana uneix les persones, no les fon. En aquest punt es troba la gran fal·làcia de la nació liberal, la que permet parlar de tothom en general sense parlar de ningú en particular. La diversitat es troba en el mateix individu, en la formació i manifestació de la seva personalitat, en la seva evolució i canvi en el marc d'un entorn social del qual rep influència i sobre el qual actua. Les societats lliures són diverses i plurals. La llibertat té una relació inversa amb la uniformitat. Una comunitat ètica formada per ciutadans lliures és inevitablement diversa perquè no hi ha una única manera de veure les coses, d'interpretar els fets, d'orientar les pròpies accions, de relacionar-se amb els altres. Perquè la vida social és la possibilitat permanent de relacions de conflicte, o bé de cooperació, a partir d'interessos o incentius particulars en competència, alhora que també existeixen o poden ésser promoguts incentius col·lectius o interessos generals. Perquè l'observació de tots i cadascun dels estats actuals ens fa veure llur diversitat interna, la pluralitat de llengües i cultures que hi són presents.

La història moderna s'ha caracteritzat per corregir aquesta diversitat, per imposar creences, cultures i llengües dominants, per conquerir territoris sotmetent, aniquilant o expulsant els nadius. Evidentment aquest és el passat i el model a batre; no pot ser en cap cas el referent a seguir, per més que continua present d'alguna manera en totes les variants del nacionalisme. En la mesura que s'avança en la cultura democràtica i pluralista més protegida es troba la llibertat dels ciutadans i el desenvolupament lliure de la seva personalitat, així com de la seva identitat cultural. Alhora, el reconeixement d'aquesta identitat, i dels drets col·lectius de tot grup o comunitat cultural específica, implica la creació d'un espai públic compartit, d'una

cultura pública comuna, d'uns deures de ciutadania que assegurin la pertinença activa a la comunitat ètica. Una comunitat nacional, per exemple, no té per què ser monolingüe, però l'existència d'una llengua comuna (o el comú coneixement i ús de més d'una llengua) facilita el desenvolupament d'una ciutadania activa i solidària, que es reconeix en la seva diversitat i en la identitat compartida d'una comunitat imaginada com a pròpia.

El pluralisme enriqueix la llibertat, lluny de posar-la en risc. Són la desigualtat i la dominació els reals obstacles a la llibertat dels molts. Com ja deia Ciceró, la llibertat veritable existeix "només en aquella república en la qual el poble té el poder màxim" i comporta "una igualtat absoluta de drets", per tal com "la llibertat [...] no consisteix a tenir amo just, sinó a no tenir-ne cap".¹⁹ Les societats profundament desiguals són políticament inestables, i l'expressió i manifestació dels conflictes pot prendre o utilitzar el color legitimador d'identitats culturals o religioses, malgrat que l'origen o causa es trobi en realitats materials ben fàcils de descobrir si es vol. S'escapa de la intenció i abast d'aquest article entrar en l'anàlisi de la relació entre llibertat republicana, democràcia i propietat;²⁰ tan sols es tracta aquí de subratllar que és la desigualtat, i no la diversitat, el real impediment per avançar cap a l'ideal republicà. Semblarà això molt evident, però vistes les aportacions d'influents analistes liberals conservadors com Huntington, Sartori i d'altres, sobre els perills de la diversitat en les societats multiculturals, caldrà concloure que la qüestió de la desigualtat ha quedat relegada a un segon pla, malgrat que sense afrontar-la com a repte cabdal no s'avançarà realment en la qualitat de la democràcia ni en la direcció del republicanisme.

Cal dir, també, que hi ha hagut una estesa confusió dins els diferents corrents esquerrans, socialistes i comunistes, en entendre que l'objectiu d'una societat d'iguals i lliures implicava un *estat fort*, com a instrument central i més eficaç de correcció de les desigualtats i des-

19. Citat per Maurizio Viroli a *Republicanisme*, p. 30.

20. A part de textos ja clàssics, com ara *Republicanismo. Una teoría sobre la libertad y el gobierno*, de Philip Pettit, en aquest punt van més enllà en la crítica i paradoxes del pensament liberal (i renovació del pensament socialista) el text d'Antoni Domènech *El eclipse de la fraternidad. Una revisión republicana de la tradición socialista*. Crítica, Barcelona, 2004; i també el més recent (i ja esmentat) d'Andrés de Francisco *Ciudadanía y democracia. Un enfoque republicano*. Catarata, Madrid, 2007.

equilibris territorials.²¹ El risc no ja de centralització política, sinó de desviació autoritària que té aquesta concepció, ja ha estat a bastament comprovat al llarg del segle xx en els sistemes autodenominats “socialistes” o “democràcies populars”. L’objectiu de la igualtat no es guanya suprimint el pluralisme i estenent la uniformitat; així més aviat es retrocedeix cap a una societat gregària. Amb la bandera d’una proclamada i no guanyada igualtat, l’experiència socialista ha negat en un grau màxim el pluralisme i la diversitat d’opcions de vida.

2.3. L’autogovern

Charles Taylor ha escrit: “free people are self-governing people”.²² I aclareix que la llibertat no pot ésser simplement entesa com la independència del ciutadà enfront de la interferència de l’Estat o dels poders públics. L’autogovern implica una forta identificació i lleialtat dels ciutadans amb les institucions públiques. És clar que no hi ha identificació amb els poders públics allà on no existeix la nació com a comunitat ètica. No és probable la identificació voluntària amb institucions estranyes o vistes com foranes. El *patriotisme* republicà només pot sorgir quan el conjunt de la ciutadania se sent que forma part d’un poble representat legítimament a les institucions bàsiques de govern i de justícia.

Un poble governat per poders exteriors imposats és un poble colonitzat. No hi ha individus realment lliures si el poble del qual formen part no ho és, la qual cosa no vol dir que no es pugui exercir la

---

21. Continua molt estesa en les esquerres socialdemòcrates, socialistes i comunistes la idea que només des d’un centre fort s’assegura l’avenç cap a una major igualtat personal i territorial. Aquesta posició “antifederal” té una llarga tradició, i destacats autors han posat dubtes sobre la natural interdependència entre democràcia i federació. És una posició que té arguments sòlids, especialment quan la divisió territorial del poder serveix o és pretext per defensar privilegis i discriminacions entre uns territoris i uns altres. A títol d’exemple, Franz Neumann escrivia el següent: “But perhaps what is meant by saying that federalism maximizes freedom is that only in a democracy does the division of constitutional power among various autonomous territorial units effect a maximum of political liberty; in other words, that democracy and the federal state go together, even that federalism is necessary for democracy. Literally taken, this statement is most certainly untrue”. Neumann, Franz. *The Democratic and the Authoritarian State*. Nova York, The Free Press, 1957.

22. Taylor, Charles. *Reconciling the Solitudes*, McGill Queen’s University Press, Montreal-Londres, 1993, p. 41.

llibertat econòmica per part de qui té l'opció de fer-ho. El dualisme liberal permet imaginar la llibertat individual sota el domini de poders forans, però en el republicanisme això no és factible. La llibertat del ciutadà va de la mà de la llibertat de la comunitat política. Així, la reclamació i el dret d'autodeterminació de la nació és condició i pas previ a la constitució del poble que s'autogoverna mitjançant la llei.

La nació que vol la seva independència i exercir el dret d'autodeterminació no necessàriament esdevé un estat independent, però ha de poder decidir-ho. Com diu el mateix Taylor, la nació pot reclamar el dret a la independència i decidir una solució federal.²³ En aquest sentit, l'autogovern és la concreció institucional de la voluntat política independent de la nació. La interdependència entre ciutadania i democràcia passa per l'autogovern nacional. Alhora, aquest és l'expressió de la llibertat de la república que compta amb la virtut civil dels ciutadans, és a dir, la seva disponibilitat i capacitat de servir el bé comú.²⁴ Els ciutadans senten com a pròpia la nació, s'impliquen en el govern del que els és comú, a obeir les lleis que són l'expressió de la seva voluntat i de la seva llibertat.

El patriotisme republicà, en néixer de la ciutadania i en vincular-se amb l'autogovern, no pot ser més que la identificació de tots i cadascun dels ciutadans amb la república o pàtria i llur disposició a defensar-la. Per tant, no són els accidents geogràfics, ni les ètnies, ni els interessos faccionals, ni els valors d'uns pocs, ni el passat històric els que fan la nació republicana, sinó el consentiment de viure en comú i la llei com a expressió de l'interès general. No és el mateix el patriotisme nacionalista que el patriotisme republicà. El primer pot existir i existeix per sobre de la ciutadania i precedint la democràcia. El segon és impossible si no es fonamenta en la democràcia i en la ciutadania. El primer s'ha servit de la irracionalitat i el sentiment per guanyar-se els membres de la nació per a la causa nacionalista; el segon parteix de la racionalitat i crida a la racionalitat.

Viroli defensa la possibilitat d'un patriotisme sense nacionalisme quan diu: "Todos los teóricos que han argumentado a favor de un patriotismo basado en la idea de que amar a la patria significa amar

23. *Ibidem*, p. 42-43.

24. Viroli, Maurizio. *Republicanisme*, p. 97-109.

a la república como comunidad política basada en el principio de libertad común, con su propia cultura y forma de vida, están de hecho señalando la posibilidad de un patriotismo sin nacionalismo. Es un patriotismo que recalca que el amor del ciudadano puede y debe conseguirse principalmente por medios políticos; es decir, mediante la práctica del buen gobierno y mediante la justicia".²⁵ Tanmateix, no hi ha raó perquè no puguin confluïr el patriotisme nacional i el patriotisme republicà en la mesura que el primer es fonamenti en la ciutadania i en la democràcia. Les lleis no fan patriotes si no són resultat i expressió de la voluntat d'una comunitat política, on existeix un sentiment de pertinença, una identitat nacional en la qual es reconeixen els uns amb els altres, amb uns valors comuns i amb una llengua pròpia o comuna. El risc del patriotisme republicà és que sigui només una construcció racional, un model ideal sense referències empíriques on mostrar la seva factibilitat històrica, a partir de la transformació dels actuals estats nacionals i la superació del patriotisme nacionalista. En aquest sentit, és important no confondre el patriotisme republicà amb el patriotisme constitucional, quan aquest darrer esdevé la via o pretext de legitimació d'un estat nacional preexistent.

En realitat, el patriotisme republicà només pot sorgir des de la base, des de la primera comunitat política o ciutat, essent compatible amb un esglaonament o organització de les societats en cercles concèntrics cada cop de major abast territorial. Perquè és a la ciutat on pot expressar-se amb major grau la interdependència entre ciutadania, democràcia i autogovern. El patriotisme republicà comporta implicació ciutadana, *participació*, control ciutadà sobre els poders públics. Alhora suposa divisió, equilibri, col·laboració i control de i entre els poders públics territorials, igualment elegits i legitimats per la ciutadania. Tal com afirmava repetidament Jefferson,²⁶ les petites repúbliques o districtes eren l'inici del bon govern, el qual s'organitzava igualment en l'àmbit estatal i federal. El concepte d'autogovern inherent al republicanisme ens condueix indefectiblement a la necessitat d'introduir el principi federal com a via i forma territorial d'organització del poder de la república.

---

25. Viroli, Maurizio. *Por amor a la patria*. Acento Editorial, Madrid, 1997, p. 228.

26. Dewey, John. *Jefferson, con la mayor felicidad*. Losada, Buenos Aires, 2006.

2.4. El principi federal

Quan els ciutadans legitimen igualment, mitjançant eleccions lliures, governs i parlaments en distints àmbits territorials, de menor a major extensió, estan produint dos efectes immediats i duradors: 1) una identitat compartida, un imaginari que identifica tots els conciutadans en cada unitat territorial; 2) una lleialtat amb tots i cadascun dels poders públics legitimats per l'elecció. Aquesta és la virtut federal enfront del nacionalisme, que avantposa una lleialtat (nacional) primigènica, per davant de totes les altres. En la mesura que el ciutadà és més sobirà i la república més federal, perd relleu la identitat nacionalista i es divideix en una identitat múltiple, alhora que la identitat pren un sentit menys transcendent, perquè el que compta primerament en el patriotisme republicà i federal és la implicació i participació ciutadana en la *res publica*, sigui quin sigui l'àmbit territorial en el qual es concretin els assumptes públics corresponents. Així, tan important és, per exemple, el coneixement, l'opinió i el control dels ciutadans en matèries de govern que afectin la seva ciutat com ho és el govern continental.

El gran predomini de la cultura nacionalista en els darrers dos-cents anys, i molt especialment al llarg del segle xx, fa pensar que és impossible no tenir una identitat nacionalista, no estar en major o menor grau afectat pel patriotisme nacionalista. S'ha de tenir en compte que en tots els estats nacionals (en aquest punt no hi ha diferències en el que és bàsic), tots els ciutadans estan sotmesos a una educació nacionalista, a una informació nacionalista, a una simbologia nacionalista. En aquest context és quasi impossible imaginar que un altre món és possible. Elazar denunciava el jacobinisme i el nacionalisme ètnic com els grans adversaris del federalisme,²⁷ però en realitat és el nacionalisme en si mateix una concepció del poder territorial contraposada al federalisme. L'única manera de fer-los compatibles és la submissió de l'un a l'altre. Fins avui ha estat el federalisme qui s'ha sotmès al nacionalisme, servint com a tècnica jurídic-constitucional a l'estructura i el funcionament dels estats nacionals, que s'han organitzat com a federacions.²⁸ En realitat, la dialèctica centralització-

---

27. Elazar, Daniel. *Federalism and the Way to Peace*. Ontario, Institute of Intergovernmental Relations / Queen's University Kingston, 1994.

28. Caminal, Miquel. *El federalismo pluralista. Del federalismo nacional al federalismo plurinacional*. Paidós, Barcelona, 2002.

descentralització és la que ha guiat l'organització territorial del conjunt d'estats nacionals, tant dels sistemes federals com dels sistemes unitaris, que en el context i l'evolució de l'estat del benestar han tendit tots cap a la centralització amb un major o menor grau.

La recuperació del principi federal permet la unió republicana mitjançant el pacte entre diferents pobles per tal de constituir una comunitat política sense renunciar a les preexistents. La constitució d'un *demos* amb diferents *demosi* que decideixin formar-ne part mantenint la seva singularitat. És lògic que sigui així, perquè els pobles s'uneixen voluntàriament per romandre i no per desaparèixer. És també clar que la unió és possible (solament possible en sentit democràtic i republicà) en la diversitat i en el reconeixement. Alhora, el principi federal és la via que permet avançar cap a diferents àmbits de govern interdependents, des de la ciutat a la unió continental, la qual cosa implica una mutació del concepte d'autodeterminació en la direcció que aquesta ja no queda exclusivament referida a un poble i territori en sentit absolut i unilateral, ni circumscrita a una voluntat sobiranista, sinó que s'obre a la codeterminació i negociació amb altres comunitats polítiques. El nacionalisme es fonamenta en una concepció *dura i unilateral* de l'autodeterminació. El principi federal s'orienta cap a una concepció tova, emmotllable, bilateral i multilateral de l'autodeterminació.

Les claus que ens obren i concreten el principi federal com a forma, desenvolupament i articulació republicana de l'autodeterminació són les següents:

1) La *comunitat ètica* és la pedra angular del federalisme, entesa com el conjunt de ciutadans i institucions que conformen una comunitat social i política en l'exercici dels seus drets, deures i llibertats.

2) El *policentrisme federal* com a forma territorial de govern. En la concepció federal la *sobirania és compartida* i es divideix en distintes instàncies territorials de govern, les quals alhora compleixen el principi de la divisió i control entre els poders públics. La simetria i l'asimetria formen part del govern federal, en el benentès que l'asimetria és inherent al mateix procés polític de les distintes parts federades i, alhora, pot significar una regulació singular i diferenciada d'institucions i de competències de les parts federades dins del conjunt federal.

3) La *cultura federal* és consubstancial a la construcció federal. La federació implica la voluntat política de constituir unions polítiques més grans, preservant les més petites o preexistents; *cultura federal* vol dir conviure en la diversitat, i promou el reconeixement de les diferents opcions de vida, dels drets culturals col·lectius, de la igualtat entre les llengües.

4) El *reconeixement nacional i la igualtat entre nacions* com a base per a l'organització política de les societats plurinacionals. La superació de l'equivalència entre estat i nació, o bé la separació entre estat i nació oficial, i el reconeixement en l'equitat de totes les comunitats nacionals és punt de partida per a construir la unió federal. La federació plurinacional és horitzontal. No hi ha nivells sinó parts que formen el tot federal. No hi ha jerarquia sinó unió entre iguals.

Una interpretació republicana i federal de l'autodeterminació subratlla especialment dues coses: a) la nació és una comunitat ètica d'homes i dones lliures i iguals, que s'impliquen en el govern del que els és comú com a ciutadans; b) les nacions (com els ciutadans) es realitzen en la lliure convivència i interdependència entre elles, i és el principi federal la via adequada per a construir i fer perviure aquesta convivència plurinacional.

3. Nacionalisme liberaldemocràtic i autodeterminació

L'apartat anterior pot semblar allunyat del món real, una proposta oberta al debat normatiu però amb poca incidència sobre els processos polítics existents. Tanmateix, si és un objectiu de present i de futur millorar la qualitat de les democràcies liberals, no hi ha dubte que hauran de canviar en alguna mesura en la direcció apuntada o similar. La perspectiva *republicana i federal* és una possibilitat de futur; evidentment també pot quedar reduïda i circumscrita a la retòrica. Val la pena dir aquí que una de les grans mancances o buits del pensament modern ha estat l'autolimitació per "raons científiques" i de neutralisme metodològic en la definició de camps d'estudi, en la selecció de problemes a resoldre, en la projecció d'objectius científics. Sortosament, els fracassos d'una excessiva confiança científica i la comprovada limitació i abast dels problemes considerats com a resolts, han tornat a donar impuls a la teoria política. No es tracta ara de caure en el somni oníric o en l'especulació teòrica autorefe-

rencial, sinó d'introduir en el debat i en la recerca tots aquells problemes que demanen ésser tractats, amb independència de l'existència o no d'experiències empíriques on basar l'observació i l'anàlisi com a únic marc i mètode vàlid per a fer ciència.

Ara bé, la teoria política no és especulació teòrica únicament, sinó teoria sobre la base de fets reals i observables, valent-se de tècniques empíriques i, també, de l'anàlisi teòrica. Per exemple, la projecció d'una interpretació republicana i federal de l'autodeterminació no exclou, ans al contrari, una anàlisi de com el liberalisme democràtic tracta el problema i proposa solucions.

Què diu i proposa la teoria liberaldemocràtica sobre l'autodeterminació?

Per a Musgrave, l'origen de la noció d'autodeterminació és dual. D'una banda, s'inspira en les idees de la sobirania popular i el govern representatiu a l'Europa occidental i a l'Amèrica del Nord; de l'altra, es basa en la idea cultural o ètnica de nació a l'Europa central i oriental.²⁹ Ambdues conflueixen en el doble objectiu del *nation-building* i del *state-building*. Fins la Segona Guerra Mundial el dret d'autodeterminació va romandre com un concepte polític que es realitzava en funció de la correlació de forces entre els directes subjectes contendents i sota la influència del context i els interessos d'ordre internacional. Després, i en el marc de les Nacions Unides, hi ha hagut una voluntat de regulació normativa que no ha aconseguit sortir de la imprecisió, començant per la mateixa definició del subjecte *poble*.

Aquesta dificultat neix de la mateixa extensió del model d'estat nacional al llarg del segle xx. Kelsen ja va establir una equivalència entre estat, nació i poble en el sentit que a la Carta de les Nacions Unides només els estats poden tenir iguals drets en el dret internacional.³⁰ Fora de l'Estat és jurídicament complicat definir què i qui és nació o poble. La descolonització realitzada generalment sobre el reconeixement de la independència sense modificació dels límits terri-

29. Musgrave, Thomas D. *Self-Determination and National Minorities*. Oxford University Press, Nova York, 1997.

30. Kelsen, Hans. *The Law of the United Nations*. Londres, Steven and Sons, 1951.

torials heretats confirmava aquesta teoria de considerar l'Estat com el subjecte d'autodeterminació per naturalesa. És clar que això es feia per davant de dues qüestions no poc importants. Ni més ni menys que les nocions originals de l'autodeterminació. Perquè la immensa majoria dels estats s'han constituït al marge de tota teoria de la representació i no menys al marge de tota teoria de la nació cultural. Han estat decisions dictades per unes elits nacionalistes, en connivència amb interessos d'una o més potències internacionals, i en el marc d'una conjuntura internacional favorable a la independència i al reconeixement del nou estat sobirà. S'hi pot afegir, a més, tal com el mateix Musgrave ja afirmava a l'epíleg de l'obra esmentada, que el dret internacional protegeix la integritat territorial dels estats per davant del reconeixement dels drets del nacionalisme irredempt i dels grups ètnics.³¹

La paradoxa que vull denunciar és que es dona carta de legitimitat als estats, sigui quin sigui llur origen, quan la fonamentació i legitimació de la constitució d'un estat es trobava, com a mínim, condicionada per una o altra de les dues teories originals de l'autodeterminació. Podia haver-hi Estat allà on hi havia una clara i representativa voluntat política de constituir-lo; podia també haver-hi Estat allà on hi havia incontestablement una nació, que com a tal afirmava el seu dret a ser estat. El naixement dels Estats Units d'Amèrica o d'Alemanya són dos models que expressen aquesta naturalesa o legitimació fundacional. Més concretament: o el nou estat neix com a sistema liberaldemocràtic mitjançant constitució escrita, o bé neix sobre la base d'una contrastable identitat i cohesió nacional. Tots aquells estats on no s'ha produït una fonamentació constitutiva o una altra, hi ha raons per posar en dubte la seva carta de legitimitat fundacional. Fins i tot en els casos o models originals, el procés de democratització pot qüestionar i corregir legítimament decisions preses en un context polític predemocràtic o no democràtic.

¿Es pot considerar poble aquell estat que es compon d'una multibarraja de grups ètnics o culturals i al marge dels principis liberaldemocràtics de representació política? El sentit comú diu que no. El dret positiu no pot posar barreres o fer l'orni allà on la realitat política i el procés polític plantegen problemes que tard o d'hora la llei

31. *Ibidem*, p. 257.

haurà de reconèixer i regular en sentit democràtic. Això val indubtablement per als estats o sistemes autoritaris, però també per a les democràcies liberals. Perquè allà on pot tenir sentit i fonament el dret d'autodeterminació no hi ha carta magna, incloses les constitucions democràticoliberal, que ho puguin passar per alt, encara que no el contemplin i menys el reconeixin. El mateix Musgrave ja avança en aquesta direcció, després de mostrar un panorama gens favorable i més aviat entrebancador del dret d'autodeterminació. Així, esmenta Eleanor Roosevelt i la seva explícita negativa, el 1952, a incloure el dret de secessió inclòs dins del principi d'autodeterminació; o bé la subordinació del dret d'autodeterminació al dret prevalent de la classe treballadora al seu alliberament dins de les doctrines socialistes; o bé el nacionalisme dels estats del tercer món que s'apropia exclusivament i excloentment de l'autodeterminació per a negar tota tendència interna d'alteració de fronteres o d'afirmació del dret de secessió.³² Tanmateix, i en aquest escenari desfavorable Musgrave discrepa de Kelsen quant a l'equivalència entre estat i nació i obre vies interpretatives a partir de les resolucions de les Nacions Unides, que permeten comprendre el dret d'autodeterminació no únicament com el dret a decidir el propi status polític, sinó també a reivindicar un territori com a propi. Un dret d'autodeterminació que no es relaciona solament amb l'Estat, sinó també amb una concepció més àmplia de nació o poble. En aquest sentit, un grup ètnic o nació cultural pot ser concebut com a poble en segons quines circumstàncies polítiques.

Yael Tamir fa un important pas en introduir la *consciència nacional* com a factor determinant en l'existència de la nació. Distingeix entre nació i poble, en considerar que la nació implica consciència de pertinença, mentre que el poble, no. Les nacions s'autodeterminen, els pobles s'autogovernen. L'autodeterminació té dues cares: 1) el dret de tota nació a preservar la seva existència i singularitat; 2) el dret democràtic dels seus membres a participar directament o indirectament en el govern de la nació. El primer reflecteix la *nacional* essència del dret d'autodeterminació; el segon té el fonament i els ideals liberaldemocràtics. En el primer cas, ens referim al dret *to national self-determination*; en el segon cas ens referim al dret *to self-rule*.³³ Cal fer notar el

32. *Ibidem*, p. 205.

33 Tamir, Yael. *Liberal Nationalism*. Princeton (Nova Jersey), Princeton University Press, 1993.

punt de contacte entre les dues nocions originals de l'autodeterminació de Musgrave i les dues cares de l'autodeterminació de Tamir. Se'ns torna a presentar la doble legitimació nacional i liberaldemocràtica.

Aquest dualisme es troba també en d'altres aportacions sobre l'autodeterminació des de posicions liberaldemocràtiques.³⁴ Nielsen ho resumeix en dir que els nacionalismes concreten el principi general en dues direccions: a) es pot apel·lar a la història, identitat ètnica, llengua, religió, etc., per justificar el dret sobre un territori, o b) es pot apel·lar a la majoria democràtica del poble per reivindicar el dret d'autogovern sobre un territori determinat.³⁵ Evidentment, es pot també apel·lar a les dues conjuntament, com un tot que legitima un sol objectiu: l'autodeterminació.

Importa aquí subratllar aquesta doble fonamentació de l'autodeterminació per a plantejar el sentit i la necessitat de la interdependència entre l'una i l'altra. La construcció de les nacions i dels estats ho ha hagut de tenir en compte per reeixir. No hi ha nació sense consciència nacional i la nació no es fa poble si no és mitjançant el principi democràtic i el govern representatiu.

A quin grup humà se li pot negar el dret d'autodeterminació si compleix el doble requisit de sentir-se nació i de voler-se autogovernar com a poble? El dret no pot oposar-se al que és raonable; més aviat ho ha de regular per fer-ho possible sense violència i mitjançant la llei.

La realitat és que s'autodetermina qui pot, al marge de si vol. Així ha estat fins avui dia. El dret internacional té poc a dir sobre la constitució de nous estats, més enllà de constatar-ho. La secessió roman bàsicament com un fenomen no regulat pel dret internacional.³⁶ I les Nacions Unides són el que volen els seus estats membres, o més

---

34. Se'n poden destacar en la darrera dècada les següents: Margaret Moore (ed.). *National Self-Determination and Secession*. Oxford University Press, Oxford, 1998. Hurst Hannan / Elleen F. Babbitt (eds.). *Negotiating Self-Determination*. Lexington Books, EUA, 2006. Wayne Norman. *Negotiating Nationalism*. Oxford University Press, Oxford, 2006.

35. Nielsen, Kai. "Liberal Nationalism and Secession". A: Moore, Margaret (ed.). *National Self-Determination and Secession*, p. 154.

36. Tomuschat, Cristian. "Secession and Selfdetermination". A: Kohen, Marcelo G. (ed.). *Secession. International Law Perspectives*. Cambridge University Press, Cambridge / Nova York, 2006.

aviat alguns d'aquests estats. En aquest context és insuficientment vàlida la definició d'autodeterminació que fa Philpott, quan diu que és el procediment legal que permet a un grup independent tenir un Estat propi o poders d'autogovern.³⁷ Quin *procediment legal* si el dret internacional en diu poc i el dret dels estats res, o gairebé? Això no treu que pugui sorgir un procediment legal allà on hi ha voluntat política de resoldre pacíficament i mitjançant la llei, un conflicte nacional o una demanda d'autodeterminació. És possible, però convé tenir en compte el que costa fer néixer aquest procediment (si és que acaba naixent) en una de les democràcies més consolidades i avançades del món com és el Canadà.

La sentència de la Cort Suprema del Canadà, del 20 d'agost de 1998, quedarà com un fet històric i punt d'inflexió en la consideració i efectes del dret d'autodeterminació en establir que *de dret* no està contemplada ni regulada, tant en el dret interior com en el dret internacional, però que *de facto* té força democràtica i, per tant, legimitat una decisió per referèndum sobre l'autodeterminació (del Quebec en aquest cas). Té *força democràtica*, aquesta és la qüestió determinant en clau de futur. Però també una altra: la democràcia implica deliberació i negociació, no imposició unilateral quan són dos o més de dos els afectats. Requejo ho assenjala quan diu: "De fet, el Tribunal estableix la legitimitat del *dret d'autodeterminació*, però des de premisses més federals que no pas "nacionalistes"; el que constitucionalment està exclòs són les decisions unilaterals: d'una banda, la capacitat de la federació d'impedir la negociació constitucional, inclosa la secessió, i, de l'altra, la capacitat de les institucions del Quebec de proclamar unilateralment la secessió". I, poc més avall, rebla el clau dient: "El que s'estableix, en definitiva, és una forma de constitucionalisme en què el dret d'autodeterminació representa una manifestació de llibertat col·lectiva dels grups nacionals, tant en el seu aspecte negatiu de defensa de la personalitat col·lectiva com en el seu aspecte positiu de participació en un procés de presa de decisions general, que pot generar diferents resultats constitucionals, després de la negociació, amb els altres membres de la federació".³⁸

37. Philpott, Daniel. "Self-Determination in Practice". A: Moore, Margaret (ed.). *National Self-Determination and Secession*, p. 79.

38. Requejo, Ferran. *Federalisme plurinacional i estat de les autonomies*. Proa, Barcelona, 2003, p. 122.

L'autodeterminació en el marc del constitucionalisme democràtic haurà de ser regulada i, quan es faci, els principis federals es faran imprescindible per davant de les posicions nacionalistes o unilaterals. El federalisme pot ser la via de reconeixement i acomodació de la plurinacionalitat, una via que no és necessàriament resolutiva, ja que dependrà de la capacitat que hi hagi en cada cas de desactivar les aspiracions nacionalistes mitjançant el pacte federal. Però de la mateixa manera que el federalisme ha servit en les democràcies liberals, com a forma d'evitar la tirania d'un centre mitjançant la divisió territorial del poder,³⁹ també pot ésser el mitjà que permeti el reconeixement de les minories nacionals, o dit d'una altra manera, la fi de l'equivalència entre estat i nació dominant.

4. El federalisme com a pont entre el nacionalisme liberaldemocràtic i el patriotisme republicà en el reconeixement i la regulació del dret d'autodeterminació

L'estat nacional i l'autodeterminació són conceptes interdependents, però parteixen d'un problema insoluble: el territori és limitat. Poden haver-hi 200, 300, 400 estats o més (avui sumen 200), però el territori a repartir és el mateix. Així, Israel i Palestina, com tants altres exemples que es podrien esmentar, tenen un problema sense solució si no troben la manera de compartir, o bé de dividir, el territori. Ara bé, l'estat nacional és sobirà sobre un territori delimitat i no admet compartir-lo amb ningú, sinó defensar-lo enfront d'un altre, sigui un o diversos estats nacionals, sigui una nació dins del mateix estat. L'única autodeterminació que concep l'estat nacional és la que es correspon amb la població vinculada territorialment a l'ordenament jurídic estatal. I si una part d'aquesta es defineix com a nació i reivindica el dret d'autodeterminació, no li serà fàcil exercir-lo. Haurà de confiar també en factors que escapen al seu control, com ara una crisi general del sistema polític, la caiguda d'un imperi, una guerra internacional o bé l'interès d'una potència mundial a donar suport a la centrifugació o dissolució d'un estat. Són factors polítics que poden influir a crear una correlació de forces favorable al naixement de nous estats,

---

39. Sobre les possibilitats i límits del federalisme com a via d'acomodació de la plurinacionalitat és particularment suggerent el text de Will Kymlicka *La política vernàcula. Nacionalismo, multiculturalismo y ciudadanía*. Paidós, Barcelona, 2003, p. 129-166.

l'accés a la independència de dominis colonials o inclús a l'autodeterminació d'una nació sense estat. Això és el que ha passat en el segle xx, especialment a partir de tres dates històriques: 1918, 1945 i 1989. Però aquest és un cercle viciós que no s'acaba mai, i alhora pervers perquè depèn més de la força relativa que de la raó.

Davant del segle XXI ha d'haver-hi, o bé s'ha d'intentar que hi hagi, formes més civilitzades i raonables de resoldre les demandes d'autodeterminació. La major part de conflictes nacionals existents al món en l'actualitat utilitzen la violència i la guerra com a continuació de la política per altres mitjans, tant des de l'estat nacional que defensa un territori considerat com a propi com des del moviment o grup nacional que lluita per la independència. Només en el marc de democràcies liberals consolidades (i no en tots els casos) s'està entrant en un estadi nou d'entendre que només la via democràtica i pacífica és la via legítima per resoldre els conflictes nacionals. Amb tot, cal distingir els conflictes nacionals i les causes secessionistes que tenen per origen flagrants violacions dels drets humans, genocidis, opressions de minories nacionals, sistemes autoritaris o dictadures,⁴⁰ dels conflictes nacionals que es produeixen dins de sistemes constitucionals liberaldemocràtics. En els primers tenen plena legitimació els objectius independentistes, perquè tant en la tradició liberaldemocràtica com en la republicana no hi ha Estat legítim que s'imposi per la força i en la negació de les llibertats bàsiques. Però l'objectiu central d'aquest article se centra en els segons, és a dir, en els conflictes nacionals en el context i marc constitucional liberaldemocràtic.

En aquest casos, la secessió hauria de ser el darrer recurs quan totes les altres vies intermèdies no han estat possibles. Tal com assenyala Norman, en els sistemes de llarga tradició democràtica, la majoria de la població vol solucions negociades i intermèdies entre la secessió i la integració. Es tracta d'aconseguir majors nivells d'autogovern que es contraposin alhora contra processos centrípets o bé, a la inversa, centrifugadors.⁴¹ Ara bé, aquest desig de la majoria de la població al marge de quina sigui la seva identitat nacional es mou dins d'un

---

40. Buchanan, Allen. *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*. Boulder (Colorado), Westview Press, 1991; "Democracy and Secession". A: Moore, Margaret (ed.). *National Self-Determination and Secession*; Norman, Wayne. *Negotiating Nationalism*. Oxford University Press, 2006.

41. *Ibidem*.

marc democràtic que compleix els següents requisits constitucionals amb relació a la realitat multinacional d'un estat: 1) reconeixement constitucional de la plurinacionalitat; 2) distribució horitzontal i no jeràrquica dels poders territorials entre el *demos* i els *demosi*.

Una teoria del reconeixement de la plurinacionalitat ha de partir de la igualtat entre les nacions lliurement associades, del seu dret i deure a promoure la seva cultura, de la necessitat d'assegurar la compatibilitat entre una identitat nacional i les altres, mitjançant una cultura pública comuna i la lleialtat a les institucions i a la unió federal.⁴² Alhora, no hi ha real reconeixement de la plurinacionalitat si l'*statocraft*, o l'art de dirigir els assumptes de l'estat i de la política, no atenen la real plurinacionalitat existent. Això implica que el poder de l'estat estigui horitzontalment distribuït i no jeràrquicament, que hi hagi seguretat en la igualtat entre nacions i no la superioritat d'una sobre les altres. En aquest sentit, un dels punts més importants del funcionament de la democràcia en estats multinacionals és que la regla de la majoria no derivi en tirania o imposició d'uns interessos nacionals sobre d'altres. Els drets de les minories nacionals en el *demos* no poden ser transgredits per majories polítiques, com tampoc ho poden ser les competències d'autogovern en els *demosi* per invasió de les institucions centrals. Són nombrosos els exemples que es poden esmentar en fer referència només a l'ordenament constitucional espanyol. La Constitució espanyola de 1978 no compleix el principi del reconeixement de la plurinacionalitat, regula desigualment els drets nacionals i discrimina les llengües nacionals en relació amb el castellà. A més, l'organització i distribució territorial dels poders és jeràrquica i vertical, la qual cosa explica la recurrent invasió de les competències de les autonomies i, també, l'aplicació de la regla de la majoria sobre assumptes que haurien d'exigir l'acord de les institucions de govern de les comunitats autònomes afectades. La llei de partits és, potser, l'exemple més clar del que s'acaba de dir. Una llei aprovada per majoria a les Corts Generals, que s'imposa a l'autonomia directament afectada (Euskadi), malgrat l'oposició de les majories polítiques d'aquesta comunitat.

---

42. Norman enumera els següents 7 principis de reconeixement: 1) Partnership. 2) Collective Assent. 3) Commitment and Loyalty. 4) Anti-assimilationism. 5) Territorially Autonomy as National Self-determination. 6) Equal Right of Nation-building. 7) Multiple and Nested National Identities. *Op. cit.*, p. 163-169.

Afeblir o desactivar les aspiracions autodeterministes, inclosa la secessió, comporta un canvi de cultura política estatal, de concepció del govern amb relació a un territori nacionalment i culturalment divers, de trencament amb tota una tradició estatalista i nacionalista, que ha identificat unió amb unitat i uniformitat, sota l'hegemonia de la nació majoritària, que s'identifica i confon amb l'estat. Igualment, i amb la mateixa força, cal canviar també la cultura nacionalista arrelada en un sobiranisme que vol guanyar en el present i futur, el que en el passat no s'ha tingut o s'ha perdut: un estat independent i sobirà. En la democràcia pluralista, ja no és temps ni és el lloc adequat per a les autodeterminacions unilaterals i sobiranistes. Les decisions unilaterals són més aviat pròpies d'un context o circumstàncies predemocràtiques o no democràtiques. En democràcia, fins i tot la secessió com a darrer recurs ha de ser negociada.⁴³ Una via d'entendre l'autodeterminació més flexible, consensuada, i no rupturista ni unilateral, pot tenir més capacitat d'obrir marcs polítics de negociació i consens, de solucions pactades i positives per a les parts implicades.⁴⁴

És clar que això exigeix un canvi de paradigma en comparació amb el passat. No es tracta ja de concebre l'estat nacional com a única via de realització plena de les nacions, sinó d'obrir la nova via de la construcció d'estats plurinacionals o, més exactament, d'*unions federals plurinacionals*. Quan un grup humà es considera nació, o té consciència nacional en el sentit en què ho expressa Tamir,⁴⁵ i manifesta democràticament la voluntat política d'autogovernar-se, la resposta democràtica per part del dret estatal i internacional no pot ser

---

43. Hannun, Hurst / Babbitt, Elleen F. *Negotiating Self-Determination*. Lexington Books, EUA, 2006.

44. *Ibidem*, p. 72.

45. És interessant fer notar que Wayne Norman distingeix tres teories o raons morals de secessió, que connecten novament en el doble fonament de l'autodeterminació (i, per extensió, i en el seu cas, de la secessió). La tercera es refereix a les teories de la secessió *just-cause*, és a dir, les que neixen de situacions de discriminació i explotació sistemàtiques o il·legals. Però tant la primera com la segona (*Nationalist theories of Secession, Choice theories of Secession*, respectivament) recuperen de nou la doble distinció de Musgrave, Tamir i altres, en fonamentar la primera en ser nació, com a raó suficient, i la segona en la voluntat política majoritària, també com a raó suficient. (Norman, Wayne. *Negotiating Nationalism*, p. 181-188. Per a l'autor d'aquest article, cal comptar alhora amb els dos elements –consciència nacional i voluntat política democràticament expressada– per avançar en el reconeixement i la regulació del dret a l'autodeterminació.

més que positiva. Caldrà regular la concreció d'aquest dret, però no es pot ja mirar cap a una altra banda, i menys encara negar-lo.

La perspectiva de donar una solució positiva al dret d'autodeterminació i de regular-lo constitucionalment és un pas ineludible en l'acostament entre la tradició liberaldemocràtica i el patriotisme republicà. Com més democràtiques són les societats, com més s'avança en la igualtat material, com més es reconeix la diversitat nacional més ens acostem a la cultura republicana i federal, perquè donem més la paraula a les nacions reals sense discriminació ni dominació internes i externes. S'està lluny d'aquest horitzó, fins i tot molt lluny, vist el risc d'involució autoritària i de regressió en l'estat de dret, en democràcies liberals de referència al llarg del segle xx tal com Richard Rorty ja va avisar poc temps després de l'11 de setembre de 2001. Ens movem encara en un món que en el millor dels casos està en el dilema enginyosament plantejat per Norman en el darrer capítol del seu darrer llibre esmentat en aquest article: "The only point of agreement among those who have spoken and written on these two «isms» (nationalism and federalism) is that one is the problem and the other is the solution. [...] I have argued that federalism *can be* a solution. I am more ambivalent about whether nationalism is a *problem*".⁴⁶ En el meu cas vaig una mica més enllà que Norman: el federalisme pot ser la solució en la mesura que s'alliberi del nacionalisme i estableixi un nou paradigma per a l'organització republicana, plurinacional i federal de la comunitat política.

---

46. Norman, Wayne. *Negotiating Nationalism*, p. 216.

RESUMEN

La perspectiva de ofrecer una solución positiva al derecho de autodeterminación y de regularlo constitucionalmente supone un paso ineludible en el acercamiento entre la tradición liberaldemocrática y el patriotismo republicano. Cuanto más democráticas son las sociedades, cuanto más se avanza en la igualdad material, cuanto más se reconoce la diversidad nacional, más nos acercamos a la cultura republicana y federal, puesto que damos la palabra a las naciones reales sin discriminación ni dominación internas y externas. Es necesaria una interpretación republicana y federal de la autodeterminación para conseguir dar un giro de ciento ochenta grados en el tratamiento de los conflictos nacionales dentro de las democracias liberales. El tiempo de las decisiones soberanistas y unilaterales ha pasado, en la medida en que las constituciones democráticas incluyen y regulen la plurinacionalidad y el principio federal, como el reconocimiento y la vía de acuerdo, respectivamente, entre naciones desde la igualdad.

ABSTRACT

The prospect of offering a positive solution to the right to self-determination and to regulate it constitutionally is an inevitable step in the convergence between the liberal democratic tradition and republican patriotism. As societies become increasingly democratic, and become more advanced in terms of material equality, the more national diversity is recognised and the closer we come to a republican and federal culture, given that we are allowing real nations to speak without internal or external discrimination or domination. A republican and federal interpretation of self-determination is necessary to succeed in reversing the treatment of national conflicts within liberal democracies. The time for unilateral decisions based on sovereignty is over, insofar as democratic constitutions include and regulate the multi-nation state and the federal principle, such as recognition and the means to agreement between nations based on equality, respectively.